
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

MINDEN, AMI DÉMONI . . .

Majoros Sándor: *Kirándulás a Zöld-szigetre*. Kráter Műhely Egyesület, Budapest, 1999

A hagyományos novellaforma kereteit töltötte meg Majoros Sándor azzal az élményanyaggal, amelyet a vészterhes balkáni konglomerátum övezte szülőföld világa jelent számára. Ismerős helyszínek ezek az író 1989-es, *A visszhangkísérlés* című kötetének egyes darabjaiból, de analóg témakört idéz *Távolodás Bácskától* című 1994-es kötete is. Konkrét földrajzi nevekkkel hitelesített térbeli és megtörtént események jelezte időbeli koordináták határozzák meg a *Kirándulás a Zöld-szigetre* szövegeit. A történetet közép-pontba helyező elbeszélés Közép-Bácska félpárizsi-félurbánus világának azokat az eseményeit jeleníti meg előttünk valamennyi novellában, amelyek a „vég kezdetével”, az ország bekövetkezett széthullásának előzményeivel, első jeleivel azonosak. Ezek az ismert történések (hatalmi visszaélések, korrumpált kommunista vezetők ténykedése, mozgósítások, hadgyakorlatok, határképződés korábban egységesnek és bejárhatónak vélt területek között, szökés a behívó elől etc.) képezik a válsággóccoktól viszonylag távol eső falusi (kisebbségi) közösségek teljes felbomlásának, a békés-harmonikus életvezetés lehetősége szétzilálásának indukáló momentumait is. Az egyes novellák fő cselekményszála töredékes vagy egy bizonyos ponton másodlagossá válik; a tragikus kimenetelű végkifejletet az idézett külsődleges tényezők, mellékszövejszerű események, utalások érlelik és teljesítik ki. Legtipikusabb példája ennek az *Eltévedt báránycsapat* című novella, amelynek Asztalos Ferenc nevű (egyébként balek és dilettáns költő) szereplője egy helycserés félreértés nyomán kerül egy későbbi háború első vonalába, de tragédiájának igazi kiváltó oka abban a gondolkodás- és magatartásformában rejlik, amelyet Popovics főhadnagy képvisel a történetben: „Ilyen emberekre vadászott, évek óta. Ilyen határozott, cselekvőképes emberekre, akik nem rettennek vissza semmilyen kegyetlenségtől. Mert a jövő katonái tisztogató katonák lesznek, és a tisztogatás maga a kegyetlenkedés. A szőnyegbombázások ideje végleg leáldozott: minden város erődrendszer, minden lakója potenciális ellenálló. Tökéletesen mindegy, hol és mikor tör ki a következő háború.” Közlekedési balesetben lelik halálukat a *Kirándulás a Zöld-szigetre* című novella hősei, de végzetüket a zilált hatalmi struktúra feslettsége (a vezetőknek szolgálatot tevők kerülnek a kirándulók listájára, a dolgozók nem dönthetnek önállóan etc.) és az újabb

balkáni háborúk kitörését megelőző zűrzavar (1991. május elsején már mindenki tudja „mire készülnek a horvátok”, Plothár igazgató úr nem mer átsétálni a hídon, mert attól fél, igazolatlan fogják „odaát”, etc.) okozza. Vészes figyelmeztető jelekkel (gyékénnyel takart kilátás az erdő irányában, rejtélyes idegen az úton, katonai járművek felbukkanása) ötvöződő kísérteties természeti jelenségek (kődsávokkal szegélyezett sötét erdő, ítéletidő) teszik végzetessé a külföldről a zágráb–belgrádi autópályán hazafelé tartó autós útját (*Úton hazafelé*), még ha látszólag a rossz látási viszonyok miatt következik is be tragédiája.

Időbeli síkon laza kronológiai rendet, hangulati értelemben fokozódó tendenciát mutatnak a kötet egymást követő szövegei. Az első kettő (*Az ajándék malac*, *Negyvenöt hold*) a hatvanas-hetvenes évek szocialista értékrend és hierarchia meghatározta világába kalauzolja olvasóját (az első szöveg pontosan datált: hetvenkettő tavasza, míg a második hozzávetőlegesen meghatározott: a hatvanas évek derekáról van szó), a *Levél Mexikóból* és az *Erdőtűz Travnikban* című novellák a nyolcvanas évek történéseibe nyújtanak betekintést. A közelmúlt térségben zajló eseményeit ismerő olvasó egyértelműen megállapíthatja: az *Eltévedt báránnyak* című novellában történtek időpontja 1989. A *Zaim*, a *Kirándulás a Zöld-szigetre*, az *Úton hazafelé*, a *Szarvaskaland* és a *Tiltott terület* a kilencvenes években zajló balkáni vérzivataros eseményeket, ezek előzményeit és végkifejtését jelenítik meg előttünk. Amíg *Az ajándék malac*, a *Negyvenöt hold* és a *Levél Mexikóból* szövegvilágát groteszk, illetve tragikomikus vonások uralják elsősorban, addig az időbeli előrehaladás, azaz a jelen nézőpontjához való közeledés a tragikus, a démoni, mi több, az apokaliptikus hangulatot erősíti fel a novellákban. A történések mozgatórugója több esetben is a tragikus félreértés, a babona, vagy egy transzcendens momentum.

Az ajándék malac című novellában a törvénytelen gyerek megjelenésével kezdődnek, majd a torzszülött malac elfogadását követően fokozódnak a nemkívánatos események egy bácskai magyar család életében. Az apa megbetegszik, a vőlegényjelölt végzetes balesetet szenved, a család kilátástalan helyzetbe kerül. Ám itt még lehetséges a megváltás, mint amilyen a szegénnyel való szembenézés vagy a malacnak (a „sátáni képződmény”-nek) mint a rossz lelkiismeretnek, illetve az eladott méltóság tárgyi bizonyítékának elpusztítása, miáltal az átok elveszti hatását. Itt még a legrémisztőbb jelenségek is önnön paródiájukba fordulhatnak, a tragikus események menetét folyton groteszk momentumok szakítják meg. A malacnézőbe járó szomszédok ellopják „a kapuoszlopra tett biit, a gerlicefogásra használt paradicsomkarókat meg mindent, ami tragacson és taligán szállítható”, s teszik ezt nem haszonszerzésből, hanem a „sátán ügyködése által fölszentelt” ereklyék megszerzése érdekében. Az eseményeket látató fiú, a történet narrátora, miközben a kismalac visztását hallja, s ráadásul megkívánja a nővérét is, úgy érzi magát, mint egy összeesküvés résztvevője, akinek „a sátán röhög a háta mögött”. Az özvegyesre jutott menyasszony egyetlen éjszaka túljut a tragédia okozta lelki krízisen, hisz családtagjai (nem törődve a házban garázdálkodó „ördögökkel”) egész éjjel céklabeföttet etetnek vele. Az apa lábán felfelé kúszó „vérvonal”-ról pedig kiderül, hogy a kötés alá rejtett tintaceruza következménye.

A *Negyvenöt hold* című novella a kommunista ideológián alapuló társadalmi rendszer hatásmechanizmusának, hamis értékrendjének, feshetségének története: tömény megjelenítése e hatalmi eszközöknek, valóságos feltérképezése a visszasságoknak. A korrumpált funkcionáriusok és a velük szövetkezők, „veseleverős, szájbahugyozós nehézfiúk”,

nyerészkedő Csáti Pisták, mindenható szövetkezeti elnökök és besúgók világa ez, ahol elvakult ifjú aktivisták (pl. a narrátor bátyja) a hatalommal való konspirálástól sem riadnak vissza. Az események mozzogatórugója ugyanakkor a pénzhétségből következő irigység; Dudás negyvenöt holdas birtoka jelenti a közösség sóvárgásának objektumát, az irigyelt birtokos is haszonlesésből tartja embertelen körülmények között elzárva angolkóros testvérét, s anyagi jellegű féltékenység az indukáló momentuma a testvérek hatalommal való összeesküvésének is. A novella ugyanakkor egy másik szinten e pénz-sóvárgásnak, irigységnek és képmutatásnak groteszk megleckéztetéstörténete is. Más szereplőkkel (pl. Bogárdi, Dudás) ellentétben a narrátorra, amiért hajlandó volt ideig-óráig a besúgó szerepét magára vállalni, csak lelki értelmű bűnhődés vár, ám ennek alapja a babona: a végső leszámolás során megsérül tenyerén az életvonala, amit az elkerülhetetlen végzet jelével azonosít: „Még nem beszéltem róla senkinek, pedig már nincs sok időm. A legelőbb, amit tehetek, az, hogy újabb vágásokkal és bemetszésekkel próbálok rá hidat fabrikálni. Már vagy harminc forradásom van, s igazából csak egy hiányzik. Ha megtalálom, száz évig fogok élni.”

A *Levél Mexikóból* című novella jellegeben igazodik az előző kettőhöz. A falu sivár hétköznapjait különös esemény, a mindenki által megvetett, eszét elitta Galambos Péter mexikói örökségének híre zavarja meg. A szenzációsnak ígérkező vagyon (család útján történő) megszerzéséért folytatott küzdelemben lelepleződnek a helyi viszonyok, a közösség tagjainak romlottsága: a korlátolt szellemiségű, de kicsinyes és könyöklő Kolb tanító úr éppúgy, mint az önös érdekeit szem előtt tartó Birkási, a szövetkezet teljhatalmú igazgatója.

A történet csattanóval zárul: az örökségről kiderül, hogy értéktelen, s a számításból hirtelen emberszámba vett Galambos kivert kutya módjára ismét az utcára kerül, ahol árokba fordultan leli végzetét. Az erkölcsi szempontból levitézlett közösség a babona sötétségével leplezi saját felelősségét: „A hírt, hogy Galambos Péter vesztét a levéllel jött átok okozta, Kolb tanár úr még aznap este meghallotta.”

Amíg az első három novellában a fő „játékszervező” szerepét rendszerint teljhatalmú szövetkezeti igazgatók, falusi tanácsnokok és pártfunkcionáriusok töltik be, addig a többi történet hasonló szerepét különböző rangú katonák, háborús nyerészkedők és uszítók, ellenállók és konspiránsok veszik át, velük szemben a kiszolgáltatottak, menekülők, véletlenül az események sűrűjébe került áldozatok táborával. A kétet első három darabjában még csak a működésképtelen-korrumpált társadalmi rendszer, hazugságon alapuló ideológia, feslett-romlott emberi viszonyok lehetetlenítik el a közösségi lét alapjait, és sodorják az embereket a teljes anyagi-szellemi leépülés irányába, a másik hét történetet azonban már a háború démona teszi különlegesen sötét tónusúvá. Az *ajándék malac*, a *Negyvenöt hold* és a *Levél Mexikóból* szereplői még csak szárnalmas-nevetséges figurák, balekok és bolondok, a negyedik novellától kezdődően azonban már tehetetlen áldozatokról szólnak a történetek. Okozza tragikus félreértés, szerencsétlen véletlen, eldőlhatatlan körülmény végzetüket, valamilyen szinten mindig közrejátszanak sorsuk alakulásában az apokaliptikus erők.

A leginkább démoni történet mindenképpen a *Szarvaskaland* című, amelynek az ösmondáig visszanyúlók intertextuális vonzatköre a magyar irodalomban. A történet időbeli aspektusai is vészterhes események kezdetét jelölik: „Az utolsó szállítmány tűzifa

két héttel a háború kitörése előtt érkezett meg Boszniából.” Mohácsi Sándor utolsó boszniai útja alkalmával egy szarvasbikával ütközik. Szerencséjét, minek következtében az üveg épen marad, s némi kábulattal megússza az eseményeket, annak az „isteni közbenjárás”-nak tulajdonítja, amely furcsa egyensúlyt teremt saját szélvédőnek csapódó feje és a szarvasbika agancsa között. Ám az isteninek hitt közbenjárásról hamarosan kiderül, hogy démoni, hiszen ettől a pillanattól kezdve a szarvasbika nem szűnik meg követni. A megáradt Szávát is átúsza hazáig kíséri, ahol hiába kísérel meg segítőt is maga mellé állítva megsemmisíteni balsorsának okozóját, nem jár sikerrel, mi több, maga is mágikus ragaszkodással keresi az állat nyomát, s megbabonázva megy árkon-bokron keresztül utána. Ám ez a szarvas új világ helyett a végzet útjára csalja áldozatait.

A *Tiltott terület* című novellában megjelenített történetesmozzanatok már túl vannak az „apokaliptiszisen”, legalábbis valamiféle vérzivataron. Nemcsak a lét szokványos tartalmi tüntek el – ez esetben a gyermekkor világából, de a lelki-érzelmi lemeztenedés fokozataira is fény derül. Mintha a tér és az idő koordinátái is elmosódtak volna, mi több, egyfajta elementáris katasztrófa veszélye is felmerül e szövegvilágban. Alulról, a lét alattiság szintjéről megjelenített világba kalauzol bennünket ez a történet, ahol még a narrátori emlékezés szálai is összekuszálódnak.

Adatként közölt időbeli, térbeli meghatározások, létező földrajzi nevekkal pontosított (a valósághoz mérten természetesen ál) környezetrajz képezi Majoros Sándor szövegteremtő eljárásai között a hitelesítés legfőbb eszközét. Legkedveltebb témáját az utóbbi évtizedben a térségünkben zajló háborús események jelentik: természetszerűleg „meglovagolta” a hozzájuk fűződő irodalmi konjunktúrát. E témához sorolható novelláit olvasva azonban az lehet az érzésünk, Majorosnak nincs igazi belátása ezekbe az eseményekbe, ezeket a szövegeit nem hatja át az átéltségnek az a hangulata, ami kötetkezdő novelláit jellemzi, s vagy az irrealitás szintjére csúszik át a történet (s ez jelenti az elfogadható megoldást), vagy pedig a történések felszíni összetevőit jeleníti meg előttünk, mi több, „divatmozzanatokból” (a hatalomhoz lojálisan viszonyulókról, vagy a militarista szemléletűekről alkotott pejoratív értelmű hangulatképek, közhelyekből, ismert szlogenekből alkotott dialógusokból) építi fel szövegét.

A *visszhangkíséret* című első kötete egy évtizeddel ezelőtt jelent meg, mégis az lehet az érzésünk, prózateremtő eljárásai közül nem csiszolódtak ki azok a hibák, amelyeket már 1989-ben felrótt számára a kritika. Valamennyi szövegét a túlfírás, a túlhangsúlyozás, a túlmagyarázás eshetősége fenyegeti. „Nos, ilyen felemás módon ért véget ez a kaland, ami tán nem is szolgált rá erre az elnevezésre” – írja le ezt az iskolai fogalmazások közhelyeit idéző mondatot egyik novellája zárószakaszában, holott a novellát befejezni tudni épp annyira fontos momentum, mint az elbeszélés frappáns megoldása, a hangulatteremtő, leíró, jellemalkotó készség, vagy más fontos poétikai eljárások.

BENCE Erika